

MAŁGORZATA MATERNIAK-PAWŁOWSKA (Poznań)

Sądy Królewsko-Polskie (1917–1918)

I. Otwarcie sądów Królewsko-Polskich. Sądy Królewsko-Polskie rozpoczęły swoją działalność w dniu 1 września 1917 r. na terenie Królestwa Polskiego. Trwały jeszcze działania wojenne, z którymi wielu Polaków wiązało nadzieje na niepodległość, a sytuacja na terenie zaborów zmieniała się nieustannie. Od czasu wyjścia wojsk rosyjskich w 1915 r. i wkroczenia armii niemieckiej i austro-węgierskiej trwał w Królestwie stan okupacji.

Przygotowania Polaków do przejścia na tym obszarze wymiaru sprawiedliwości z rąk rządów okupacyjnych rozpoczęły się na początku lutego 1917 r. i trwały nieprzerwanie do końca sierpnia tegoż roku. Prace te prowadził utworzony pod koniec stycznia 1917 r. Departament Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego. Ich przebieg jak również kwestie, które wiązały się z przejściem sądownictwa, zostały już omówione w osobnych publikacjach¹. W tym miejscu ograniczę się do przypomnienia, że w ciągu kilku miesięcy 1917 r. niewielki zespół osób – pracowników Departamentu Sprawiedliwości – przygotował niezbędne projekty ustaw, przeprowadzając ogromną pracę organizacyjną, która umożliwiała wprowadzenie ich w życie. Przede wszystkim jednak stoczył z rządami państw okupacyjnych, zakończoną sukcesem, prawdziwą bitwę dyplomatyczną, której celem było uzyskanie zgody na przekazanie sądownictwa stronie polskiej i to na określonych przez nią warunkach.

Uroczystość otwarcia Sądów Królewsko-Polskich miała miejsce w dniu 1 września 1917 r. Przy stole prezydialnym, w gmachu sądowym przy placu Krasińskich – siedzibie Sądu Najwyższego i Sądu Apelacyjnego w Warszawie – zasiedli: dyrektor Departamentu Sprawiedliwości Stanisław Bukowiecki,

¹ Zob. M. Materniak-Pawłowska, *Departament Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu i początki Ministerstwa Sprawiedliwości (luty 1917 – październik 1918)*, CPH, LVIII, 2006, z. 2, s. 249-272 oraz eadem, *Ustrój sądownictwa powszechnego w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2003, s. 17-26 i 67-92.

wicedyrektor Wacław Makowski, pierwszy prezes Sądu Najwyższego Stanisław Srzednicki, a obecni byli też prezesi, wiceprezesi oraz sędziowie sądów warszawskich, warszawscy prokuratorzy i urzędnicy sądowi, pracownicy Departamentu Sprawiedliwości oraz przedstawiciele warszawskiej adwokatury. Przemawiający podczas uroczystości dyrektor Departamentu Sprawiedliwości Stanisław Bukowiecki – jeden z głównych twórców sądownictwa Królewsko-Polskiego – podkreślił z mocą: „Szczególną wagę nadaje chwili obecnej ta okoliczność, iż sądownictwo jest pierwszą częścią polskiej budowy państwowej – od niego budowa ta się zaczyna. Sądownicy stanowią pierwszą placówkę nowo tworzącego się państwa narodowego, co jest dla nich niezwykle zaszczytnym powołaniem historycznym, ale i nakłada obowiązki szczególnie poważne. Ze sprawności funkcjonowania sądownictwa wnosić będą obcy i swoi o naszej zdolności organizacyjnej, o naszym przygotowaniu do życia państwowego i istotnej możliwości urzeczywistnienia w szybkim czasie budowy państwa polskiego bez obcej ingerencji”². Kończąc uroczystość, wezwał zebranych do podjęcia solidnej i odpowiedzialnej pracy. W tym dniu pracę rozpoczęli sądownicy nie tylko w Warszawie, ale w całym Królestwie Polskim.

II. Źródła prawa. Do pierwszych regulacji prawnych dotyczących sądów Królewsko-Polskich należały rozporządzenia Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego opublikowane w pierwszym numerze Dziennika Urzędowego Departamentu Sprawiedliwości. Były to: 1. *Przepisy tymczasowe o urzędzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim*; 2. *Przepisy tymczasowe o dyslokacji sądów Królewsko-Polskich*; 3. *Przepisy tymczasowe o wynagrodzeniu urzędników wymiaru sprawiedliwości*; 4. *Przepisy tymczasowe o kosztach sądowych*; 5. *Przepisy przechodnie do ustawy postępowania cywilnego*; 6. *Przepisy przechodnie do ustawy postępowania karnego*; 7. *Przepisy przechodnie do kodeksu karnego*; 8. *Tymczasowe przepisy kasowe sądownictwa w Królestwie Polskim*; 9. *Dyslokacja sądów Królewsko-Polskich*³. Ważne postanowienia zawierała też *Tymczasowa instrukcja ogólna dla sądów Królestwa Polskiego*⁴. Regulacje te tworzyły podstawy funkcjonowania sądów Królewsko-Polskich, choć wiele kwestii pozostawiały nieuregulowanymi. Dlatego też od września 1917 r. aż do chwili odzyskania przez Polskę niepodległości, Departament Sprawiedliwości (w styczniu 1918 r. przemianowany na Ministerstwo Sprawiedliwości) prowadził nieustanną pracę legislacyjną nad kolejnymi regulacjami prawnymi, które rozwijałyby organizację sądową i uzupełniały wszelkie braki⁵.

² *Protokół aktu otwarcia sądów Królewsko-Polskich*, AAN, TRS, sygn. 60, nr mikrofilmu B 7569, s. 3.

³ Dziennik Urzędowy Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego (dalej: Dz. Urz. Dep. Spr. TRS) z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I-III.

⁴ Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 26 sierpnia 1917 r., Nr 2, Dział III, poz. 4.

⁵ Szerzej na temat prac legislacyjnych Departamentu Sprawiedliwości i Ministerstwa Sprawiedliwości zob. M. Materniak-Pawłowska, *Departament Sprawiedliwości...*, s. 249-272.

III. Zarząd sądów. Pracom Departamentu Sprawiedliwości nad utworzeniem sądów Królewsko-Polskich przyświecała przede wszystkim myśl, by urzeczywistnić spolszczenie sądownictwa. Przyjęto regulacje, w myśl których język polski stał się językiem urzędowym sądownictwa, sądy zaś otrzymały nazwę Królewsko-Polskich i miały działać w imieniu Korony Polskiej, a artykuł 13 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* wprowadził zasadę, iż stanowiska w nich mieli piastować obywatele Królestwa Polskiego. Ta ostatnia zasada uległa jednak ograniczeniu z uwagi na oczywiste braki kadrowe występujące w Królestwie Polskim. W praktyce dopuszczono więc do urzędów sądowych również obywatele państw obcych. Chodziło tu przede wszystkim o Polaków z pozostałych zaborów, zwłaszcza z Galicji. Każdorazowo jednak o zatrudnieniu kandydata decydować miał Wydział Wykonawczy Tymczasowej Rady Stanu⁶.

Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim przekazały zarząd wymiaru sprawiedliwości, oczywiście za wcześniejszą zgodą władz okupacyjnych, Departamentowi Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu. Nastąpiło to z dniem otwarcia sądów Królewsko-Polskich, tj. 1 września 1917 r. Nadzór zwierzchni wykonywać jednak mieli na podległych im obszarach generał-gubernatorowie warszawski i lubelski. Dyrektor Departamentu Sprawiedliwości był zobowiązany w każdym czasie udostępnić im na żądanie wszelkie akta sądowe. Do generał-gubernatorów należało też zatwierdzanie wyroków śmierci i prawo ułaskawiania.

Na terenie Generał-Gubernatorstwa Warszawskiego, czyli w okupacji niemieckiej, *Rozporządzenie wykonawcze dotyczące nowego urzędnictwa wymiaru sprawiedliwości w Generał-Gubernatorstwie Warszawskim*⁷ określiło zakres spraw, które zostały wyłączone spod jurysdykcji sądów Królewsko-Polskich, w tym między innymi sprawy należące do właściwości sądów wojskowych, sprawy w których brał udział Skarb Rzeszy Niemieckiej, sprawy które zostały przekazane Cesarsko-Niemieckiemu Sądowi Najwyższemu specjalnymi rozporządzeniami, sprawy karne o przestępstwa przeciwko rozporządzeniom wydanym przez generał-gubernatora lub niemieckie organy administracji. W Generał-Gubernatorstwie Warszawskim powołano nawet specjalne sądy, które miały zająć się niektórymi sprawami, nie podlegającymi sądownictwu Królewsko-Polskiemu. Były to Cesarsko-Niemiecki Sąd Administracji przy Generał-Gubernatorstwie Warszawskim i Cesarsko-Niemiecki Najwyższy Sąd Administracji przy Generał-Gubernatorstwie Warszawskim⁸. Oba

⁶ Por. *Uwagi wyjaśniające do projektu organizacji sądowej przyjętego przez Departament Sprawiedliwości Rady Stanu Królestwa Polskiego*, AAN, TRS, sygn. 59, nr mikrofilmu B 7568, s. 174-175.

⁷ *Rozporządzenie wykonawcze dotyczące nowego urzędnictwa wymiaru sprawiedliwości w Generał-Gubernatorstwie Warszawskim z dnia 11 sierpnia 1917 r.* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział II, poz. 2).

⁸ *Rozporządzenie dotyczące Cesarsko-Niemieckich Sądów Administracji przy Generał-Gubernatorstwie Warszawskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział II, poz. 3).

sądy miały swoją siedzibę w Warszawie. Sąd Administracji był właściwy dla spraw, w których stroną był Skarb Rzeszy Niemieckiej, jedno z państw związkowych Rzeszy lub osoby należące do niemieckiego wojska. Sąd Najwyższy Administracji był z kolei sądem orzekającym jako instancja odwoławcza od wyroków Sądu Administracyjnego oraz sądem odwoławczym w sprawach karnych, rozstrzyganych przez policyjne nakazy karne naczelników powiatów⁹, wreszcie był właściwy dla spraw, które były przekazane dotychczasowemu Cesarsko-Niemieckiemu Sądowi Najwyższemu na zasadzie specjalnych rozporządzeń.

Do rozstrzygania sporów co do właściwości, które mogły powstawać pomiędzy organami niemieckimi a polskimi urzędami wymiaru sprawiedliwości, powołano specjalną Izbę Kompetencyjną. Komplet orzekający w danej sprawie składał się z pięciu osób: przewodniczącego – wyznaczonego przez generał-gubernatora warszawskiego i po dwóch członków wskazanych przez szefa administracji przy Generał-Gubernatorstwie Warszawskim oraz dyrektora Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu.

Pomimo starań podjętych przez Departament Sprawiedliwości, poza zarządem organów polskich pozostało, aż do odzyskania niepodległości, całe więziennictwo. Prowadzono nawet prace nad przygotowaniem odpowiednich regulacji prawnych dotyczących zakładów penitencjarnych oraz podejmowano z władzami okupacyjnymi stosowne rozmowy, ale nie przyniosło to spodziewanego rezultatu. Zarząd więziennictwa w całym Królestwie Polskim spoczął w ręku prezesa wyżej wspomnianego Sądu Najwyższego Administracji przy Generał-Gubernatorstwie Warszawskim.

Na początku 1918 r. nastąpiło przekształcenie Departamentu Sprawiedliwości w Ministerstwo Sprawiedliwości i to ono odtąd sprawowało zarząd wymiaru sprawiedliwości w Królestwie Polskim, oczywiście w takim samym zakresie i z tymi samymi ograniczeniami, które dotyczyły wcześniej Departamentu Sprawiedliwości¹⁰.

IV. Ustrój poszczególnych sądów. *Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* powoływały na terenie Królestwa Polskiego cztery kategorie sądów: Sąd Najwyższy, sądy apelacyjne, sądy okręgowe i sądy pokoju. Trzy pierwsze kategorie sądów zaliczono do sądów wyższych, sądy pokoju były sądami niższymi¹¹.

⁹ Wydawanie policyjnych nakazów karnych regulowało *Rozporządzenie dotyczące policyjnych nakazów karnych dla terytorium Generał-Gubernatora Warszawskiego* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział II, poz. 4).

¹⁰ Zob. szerzej na ten temat: M. Materniak-Pawłowska, *Departament Sprawiedliwości...*, s. 249-272.

¹¹ *Tymczasowa instrukcja ogólna dla sądów Królestwa Polskiego* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 26 sierpnia 1917 r., Nr 2, Dział III, poz. 4).

Sąd Najwyższy był instytucją nową, pełniącą przede wszystkim rolę instancji kasacyjnej od wyroków sądów apelacyjnych. Jego utworzenie uzasadniano koniecznością utrzymania jednolitości organizacji sądowej na terenie Królestwa Polskiego. Ponieważ istnieć miały dwa sądy apelacyjne, jeden w Warszawie, drugi w Lublinie; w dodatku każdy z nich obejmujący obszar innej okupacji, niezbędne stało się utworzenie nad nimi jednej instancji nadrzędnej i zarazem najwyższej. Za jego powołaniem przemawiały też względy prawidłowego orzecznictwa, w którym instancja kasacyjna stanowiła niezbędne ogniwo¹².

W Sądzie Najwyższym, którego siedzibą stała się Warszawa, miały działać, zgodnie z *Przepisami tymczasowymi o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* dwie izby: cywilna i karna, składające się z prezesów i odpowiedniej liczby sędziów. Jeden z prezesów miał pełnić funkcję pierwszego prezesa Sądu Najwyższego. Określono stały skład orzekający w liczbie trzech sędziów, lecz dopuszczono też możliwość rozpoznania sprawy przez komplet połączonych izb¹³. Z uwagi na braki personelu sędziowskiego, do kompletu orzekającego Sądu Najwyższego mógł być powołany także sędzia sądu apelacyjnego, jednak bez prawa przewodniczenia posiedzeniu.

W dniu 1 września 1917 r., kiedy otwarto sądy Królewsko-Polskie, w tym Sąd Najwyższy, jego skład był jednak znacznie szczuplejszy, niż przewidywały to prawne regulacje. Pierwszym prezesem SN został Stanisław Srzednicki, a sędziami SN – Jan Jakub Litauer i Antoni Żydok. Stanisław Srzednicki miał za sobą długoletni staż w sądach Królestwa Polskiego, w których pracował od 1860 r. Na stanowisku pierwszego prezesa SN pozostał aż do początku 1921 r., kiedy przeszedł w stan spoczynku. Jan Jakub Litauer – adwokat i uznany już wówczas cywilista oraz autor wielu prac z różnych dziedzin prawa (choć największe jego osiągnięcia przypadły na lata międzywojenne) – pozostał na stanowisku sędziego SN do końca 1918 r., kiedy na krótko powrócił do adwokatury. Antoni Żydok był wcześniej sędzią pracującym w głębi Rosji (tak jak i wielu innych sędziów – Polaków, których nie dopuszczano do stanowisk sędziowskich na terenie Królestwa Polskiego), a następnie w Sądzie Okręgowym w Piotrkowie, skąd przeszedł już bezpośrednio do Sądu Najwyższego.

Przy SN powołano, jako organ pomocniczy, sekretariat prawniczy, składający się z osób kwalifikujących się na urząd sędziowski. Pierwszą osobą zatrudnioną na stanowisku sekretarza SN był Leon Babiński.

Początkowo przy SN mieli urzędować tylko prokuratorzy, później dekretem Rady Regencyjnej z dnia 7 czerwca 1918 r., utworzono tu również stanowisko podprokuratora¹⁴.

¹² AAN, TRS, sygn. 59, nr mikrofilmu B 7568, s. 183.

¹³ Art. 8 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 1).

¹⁴ AAN, GCR, sygn. 151, nr mikrofilmu B 4927, s. 65.

Skład Sądu Najwyższego stopniowo się powiększał i w dniu 1 lipca 1918 r. poza pierwszym prezesem i prezesem było już 10 sędziów, 2 prokuratorów, 2 podprokuratorów, naczelny sekretarz, 6 sekretarzy, starszy rachmistrz, 2 podsekretarzy, 14 kancelistów, 4 woźnych i 4 posługaczy¹⁵.

Sądy apelacyjne w brzmieniu *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* składały się z prezesa, wiceprezesów, sędziów apelacyjnych oraz ławników apelacyjnych orzekających w sprawach karnych¹⁶. Skład orzekający zależał od rodzaju sprawy: w sprawach karnych orzekano w kompletach złożonych z dwóch sędziów apelacyjnych i trzech ławników, natomiast w sprawach cywilnych i handlowych – w kompletach złożonych z trzech sędziów apelacyjnych. Wyjątkowo mógł być powołany do składu orzekającego, decyzją prezesa sądu apelacyjnego, również sędzia sądu okręgowego, ale nie mógł wówczas przewodniczyć posiedzeniu sądu.

Na terenie Królestwa Polskiego powołano dwa sądy apelacyjne: w Warszawie i w Lublinie. Sąd Apelacyjny w Warszawie rozciągał swoją jurysdykcję na 11 sądów okręgowych: w Częstochowie, Kaliszu, Łomży, Łowiczu, Łodzi, Mławie, Płocku, Siedlcach, Sosnowcu, Warszawie i Włocławku. Jego prezesem został Stanisław Staniszewski, powołano też dwóch wiceprezesów: adwokatów Leona Papieskiego i Leona Supińskiego. Leon Papieski nie zdążył już właściwie objąć powierzonych mu funkcji (obok wiceprezesa miał być też przewodniczącym wydziału karnego), gdyż zmarł 16 września 1917 r.¹⁷ Leon Supiński został natomiast później pierwszym w odrodzonej Polsce ministrem sprawiedliwości. W pierwszym składzie Sądu Apelacyjnego w Warszawie znaleźli się też wybitni prawnicy, m. in. karniści Aleksander Mogilnicki i Emil Stanisław Rappaport, cywilista Bolesław Pohorecki czy znany obrońca w procesach politycznych z początku XX wieku Stanisław Patek.

Sąd Apelacyjny w Lublinie obejmował swoją jurysdykcją tylko cztery sądy okręgowe: w Kielcach, Lublinie, Piotrkowie i Radomiu. Na jego czele stanął Józef Higersberger, adwokat związany od 1917 r. z Departamentem Sprawiedliwości. Na początku 1918 r. został na krótko prezesem Sądu Apelacyjnego w Warszawie, ale już w kwietniu tegoż roku powołano go na stanowisko ministra sprawiedliwości, na którym pozostał aż do odzyskania przez Polskę niepodległości¹⁸. Wówczas zastąpił go, jak już wcześniej była o tym mowa, Leon Supiński. Wiceprezesem Sądu Apelacyjnego w Lublinie został Ignacy Steliński.

¹⁵ M. Pietrzak, *Sąd Najwyższy w II Rzeczypospolitej*, CPH XXXIII, 1981, z. 1, s. 83-86.

¹⁶ Art. 7 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 1).

¹⁷ O. Missuna, biogram poświęcony Leonowi Papieskiemu, w: *Słownik Biograficzny Adwokatów Polskich*, T. I, z. 3, Warszawa 1982, s. 312-314.

¹⁸ J. Sasaki, biogram poświęcony Józefowi Higersbergerowi, w: *Słownik Biograficzny Adwokatów Polskich*, T. II, z. 2, s. 232-233.

Przy sądach apelacyjnych urzędowali prokuratorzy: przy Sądzie Apelacyjnym w Warszawie – Bronisław Sobolewski, a przy Sądzie Apelacyjnym w Lublinie – Feliks Bruśnicki oraz podprokuratorzy – po dwóch w każdym z sądów apelacyjnych¹⁹.

Sądy apelacyjne rozpoznawały apelacje od wyroków sądów okręgowych wydanych w I instancji.

Organizacja sądów okręgowych została szerzej, niż ustrój pozostałych sądów, uregulowana w *Przepisach tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim*²⁰. Sądy o tej nazwie występowały już wcześniej w okupacyjnym sądownictwie niemieckim i choć w tradycji polskiej bardziej zakorzeniona była nazwa występująca pod rządami austro-węgierskimi, czyli trybunał, to pozostawiono nazwę niemiecką²¹. Trybunały w Polsce przedrozbiorowej były bowiem, jak wiadomo, sądami najwyższymi, a nie jak tutaj – sądami I instancji.

Sądy okręgowe rozpoznawały w I instancji wszelkie sprawy, zarówno cywilne, jak i karne, które nie należały do właściwości sądów pokoju, natomiast w II instancji – skargi apelacyjne od wyroków sądów pokoju.

Składały się z prezesa, odpowiedniej liczby wiceprezesów, sędziów okręgowych, sędziów śledczych i ławników. W sprawach karnych sądy okręgowe wyrokowały w składzie jednego sędziego jako przewodniczącego oraz dwóch ławników, w sprawach cywilnych – w komplecie trzech sędziów okręgowych, natomiast w sprawach handlowych orzekali: jeden sędzia okręgowy jako przewodniczący oraz dwóch ławników, używających tytułu sędziów handlowych, a wybieranych przez kupiectwo. Komplety do spraw handlowych tworzone tylko w niektórych miejscowościach i decydował o tym Departament Sprawiedliwości.

Do uzupełnienia składu orzekającego sądu okręgowego, prezes tego sądu mógł powołać sędziego śledczego (ale nie w tych sprawach, w których wcześniej prowadził śledztwo), sędziego pokoju, a nawet w wyjątkowych sytuacjach – ławnika. Żadna z tych osób nie mogła jednak przewodniczyć posiedzeniom sądu. Niektóre czynności sądowe sędziowie pełnili jednoosobowo.

Przy sądach okręgowych urzędował prokurator wraz z odpowiednią liczbą podprokuratorów.

W obydwu okupacjach niemieckiej i austro-węgierskiej, jeszcze przed uruchomieniem sądów Królewsko-Polskich, istniały jako sądy najniższe – sądy pokoju. Tyle że w Warszawskim Generał-Gubernatorstwie obok sądów pokoju, działających w większych miastach, istniały też sądy gminne, wystę-

¹⁹ Art. 9 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 1).

²⁰ Art. 6 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 1).

²¹ AAN, TRS, sygn. 59, nr mikrofilmu B 7568, s. 183.

pujące w mniejszych miejscowościach. W Generał-Gubernatorstwie Lubelskim istniały tylko sądy pokoju.

Sądy pokoju w systemie sądów Królewsko-Polskich weszły więc w miejsce już działających sądów pokoju i sądów gminnych, zachowując ich dotychczasowe siedziby i okręgi. Mając na względzie trudności personalne z obsadzeniem stanowisk w sądownictwie, początkowo nie zmieniano, tam gdzie tylko było to możliwe, dotychczasowego składu osobowego tych sądów. Różnica polegała jednak na tym, że sędziowie stali się mianowani, a nie jak dotychczas – obieralni²².

Sądy pokoju składały się z jednego lub kilku sędziów pokoju oraz ławników. Kierownikiem sądu był sędzia pokoju lub w przypadku większej ich liczby jeden z sędziów, wyznaczony przez prezesa sądu okręgowego.

Wyrokowały w sprawach cywilnych i karnych w kompletach 3-osobowych złożonych z sędziego pokoju jako przewodniczącego oraz dwóch ławników²³. Sędzia pokoju nie musiał mieć wykształcenia prawniczego, o ile posiadał odpowiednią praktykę, a zwłaszcza wówczas gdy już wcześniej pełnił tę funkcję w sądownictwie okupacyjnym. W sądach, w których istniały urzędy hipoteczne, sędzią pokoju mogła być natomiast tylko osoba posiadająca wykształcenie prawnicze i odpowiednią praktyczną znajomość obowiązującego prawa²⁴. Ławnicy w sądach pokoju stanowili przykład udziału społeczeństwa w sądownictwie. Powoływał ich prezes właściwego sądu okręgowego na okres jednego roku spośród listy osób wskazanych przez różne organa, np. sejmiki powiatowe czy rady miejskie. Musieli znać język polski.

W dniu 25 września 1917 r. Komisja Przejściowa Tymczasowej Rady Stanu uchwaliła *Przepisy tymczasowe o udziale sędziów pokoju i sekretarzy sądów pokoju w prowadzeniu śledztwa wstępnego*²⁵. W piśmie do komisarzy rządów niemieckiego i austro-węgierskiego przy Tymczasowej Radzie Stanu, wyjaśniono powody wprowadzenia tego projektu w życie. Najważniejszym był brak dostatecznej liczby sędziów śledczych oraz policji. Znajdujący się na miejscu sędziowie pokoju i ich sekretarze mogli natomiast, w okręgu, który należał do właściwości ich sądu, wspomóc śledztwo²⁶. Oznaczało to zwiększenie ich obowiązków, ale też kompetencji.

V. Wewnętrzna organizacja sądów. Przepisy przygotowane przez Departament Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu zawierały między innymi

²² Uwagi wyjaśniające do projektu organizacji sądowej przyjętego przez Departament Sprawiedliwości Rady Stanu Królestwa Polskiego, AAN, TRS, sygn. 59, nr mikrofilmu B 7568, s. 174-175.

²³ Art. 5 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 1).

²⁴ Art. 18 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 1).

²⁵ AAN, TRS, sygn. 59, nr mikrofilmu 7568, s. 47-48.

²⁶ AAN, TRS, sygn. 59, nr mikrofilmu 7568, s. 45.

uregulowania dotyczące wewnętrznego funkcjonowania sądów, w tym podziału czynności w sądach, organizacji posiedzeń sądowych oraz czasu urzędowania sądów. Normowały też sposób oznaczenia budynku sądowego, funkcjonowanie biura podawczego, kas sądowych i archiwum sądowego, a zwłaszcza prowadzenie biurowości w sądach. Najważniejsze tego typu regulacje znalazły się w *Tymczasowej instrukcji ogólnej dla sądów Królestwa Polskiego*²⁷ oraz *Tymczasowych przepisach kasowych sądownictwa w Królestwie Polskim*²⁸.

W sądach wyższych, czyli wszystkich poza sądami pokoju, można było w razie potrzeby wyodrębnić wydziały i sekcje. Na czele wydziału stał przewodniczący, który sprawował kierownictwo spraw i nadzór nad kancelarią w swoim wydziale. Wydział mógł z kolei dzielić się na sekcje, których kierownictwo powierzano poszczególnym sędziom, wyznaczonym przez prezesa sądu lub przewodniczącego wydziału. W danym sądzie podział spraw pomiędzy wydziały czy sekcje dokonywany był z góry na najbliższy rok. Zadanie to należało do prezesa sądu bądź do przewodniczącego wydziału, jeśli chodziło o rozdzielenie spraw pomiędzy sekcje jego wydziału. Istniały pewne stałe kryteria podziału; według nazwisk powodów – w sprawach cywilnych i nazwisk oskarżonych – w sprawach karnych, na podstawie obszarów, z których wpływały sprawy lub zgodnie z rodzajem wnoszonych spraw. W sądach apelacyjnych podział spraw pomiędzy wydziały cywilne lub karne był z góry określony na podstawie sądów, z których wpływały apelacje.

Tymczasowa instrukcja ogólna dla sądów Królestwa Polskiego dzieliła posiedzenia sądowe na właściwe posiedzenia sądowe, posiedzenia gospodarcze oraz zebrania ogólne połączonych wydziałów sądu. Właściwe posiedzenia sądowe miały na celu wymiar sprawiedliwości i odbywały się w zasadzie publicznie, choć oczywiście przepisy proceduralne mogły wyłączyć jawność rozprawy. Na posiedzeniach gospodarczych podejmowano dyskusje nad projektami instrukcji sądowych, wydawanych w celu przestrzegania porządku i prawidłowego biegu spraw oraz rozważano wstępnie sprawy dyscyplinarne osób urzędujących w sądach. Posiedzenia te odbywały się przy drzwiach zamkniętych. Trzeci typ posiedzeń – posiedzenia ogólne połączonych wydziałów sądów – miał na celu: wybór kandydatów na wakujące w danym sądzie stanowiska sędziowskie, oznaczenie kolejności korzystania przez sędziów z ferii sądowych, ostateczne rozpatrzenie sporządzonych przez dany sąd instrukcji szczegółowych, rozpatrzenie corocznych sprawozdań z biegu spraw w sądzie, wysłuchanie sprawozdań od sądów podwładnych, przydzielenie przewodniczących i sędziów do poszczególnych wydziałów sądu, oznaczenie stałych dni posiedzeń danego wydziału oraz rozpatrzenie wszelkich innych

²⁷ *Tymczasowa instrukcja ogólna dla sądów Królestwa Polskiego* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 26 sierpnia 1917 r., Nr 2, Dział III, poz. 4).

²⁸ *Tymczasowe przepisy kasowe sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział III, poz. 1).

spraw przedstawionych przez prezesa sądu lub poszczególne wydziały. Posiedzenia ogólne połączonych wydziałów odbywały się na ogół przy drzwiach zamkniętych, a do prawomocności podjętych na nich uchwał potrzebna była obecność co najmniej dwóch trzecich ogólnej liczby sędziów urzędujących w danym sądzie.

W dni powszednie czas urzędowania w sądach wynosił 7 godzin. Prezes danego sądu oznaczał od której rozpoczyna urzędowanie podległy mu sąd, nie później jednak niż od 9 rano. W wyjątkowych sytuacjach, zwłaszcza w sprawach nie cierpiących zwłoki oraz w przypadku nagromadzenia w sądach zaległości, czas urzędowania sądu ulegał wydłużeniu.

Przepisy wspólne dla całego Królestwa Polskiego określiły trzymiesięczny termin trwania ferii sądowych od 15 czerwca do 15 września. W tym okresie wszyscy pracownicy sądów otrzymywali urlop wypoczynkowy w takim zakresie czasowym, jaki im przysługiwał ze względu na okres przepracowany oraz zajmowane stanowisko. Zawsze jednak w sądzie musiała pozostać odpowiednia ilość personelu, wystarczająca do tego, by prawidłowy bieg czynności urzędowych nie uległ zakłóceniu.

VI. Rozmieszczenie sądów. Pierwsze regulacje dotyczące rozmieszczenia sądów zostały wydane wraz z wieloma innymi przepisami prawnymi dotyczącymi organizacji sądów Królewsko-Polskich jeszcze w sierpniu 1917 r.²⁹ Ustalono w nich, że siedziba Sądu Najwyższego znajdować się będzie w Warszawie. Określenie siedzib i okręgów sądów apelacyjnych i okręgowych pozostawiono decyzjom Tymczasowej Rady Stanu, z tym ograniczeniem, by uwzględniały one granice istniejących okupacji. Co do siedzib i okręgów najniższych sądów zadecydowano, że zachowają one siedziby i okręgi dotychczasowych sądów pokoju i sądów gminnych.

W dniu otwarcia sądów Królewsko-Polskich, tj. w dniu 1 września 1917 r., oprócz Sądu Najwyższego w Warszawie, były 2 sądy apelacyjne: w Warszawie i w Lublinie, 15 sądów okręgowych: w Częstochowie, Kaliszu, Łomży, Łowiczu, Łodzi, Mławie, Płocku, Siedlcach, Sosnowcu, Warszawie, Włocławku (okręg Sądu Apelacyjnego w Warszawie) oraz w Kielcach, Lublinie, Piotrkowie i Radomiu (okręg Sądu Apelacyjnego w Lublinie) oraz 437 sądów pokoju. Taka struktura przetrwała z niewielkimi zmianami aż do czasu odzyskania przez Polskę niepodległości. Najważniejsza zmiana, dokonana w 1918 r., dotyczyła utworzenia nowego Sądu Okręgowego w Zamościu³⁰.

²⁹ *Przepisy tymczasowe o dyslokacji sądów Królewsko-Polskich* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 2).

³⁰ *Reskrypt Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w przedmiocie utworzenie Król. Polskiego Sądu Okręgowego w Zamościu* (Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1918 r., Nr 5, poz. 11) oraz *Przepisy wykonawcze do Reskryptu Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w przedmiocie utworzenia Królewsko-Polskiego Sądu Okręgowego w Zamościu* (Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1918 r., Nr 5, poz. 12).

Należał on do okręgu Sądu Apelacyjnego w Lublinie, a jego właściwość terytorialna rozciągała się na powiaty: zamojski, biłgorajski, hrubieszowski i tomaszowski, dotąd należące do okręgu Sądu Okręgowego w Lublinie. Swoją działalność Sąd Okręgowy w Zamościu rozpoczął z dniem 1 czerwca 1918 r. Ponadto wprowadzono niewielkie zmiany w rozmieszczeniu sądów pokoju, łącząc niektóre z nich, a inne likwidując³¹.

VII. Sędziowie. *Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* stały na stanowisku, że sędziowie są urzędnikami państwowymi³². Byli powoływani na czas nieoznaczony, ale z możliwością ich odwołania w każdej chwili przez władzę mianującą, co zresztą odnosiło się również do pozostałych urzędników wymiaru sprawiedliwości. Takie rozwiązanie nie gwarantowało oczywiście realizowania w pełni jednej z najważniejszych zasad funkcjonowania sądownictwa, zasady niezawisłości sędziowskiej, ale uwarunkowane było panującymi stosunkami prawno-politycznymi sądownictwa Królewsko-Polskiego, funkcjonującego w warunkach stanu wojennego i uzależnionego od woli władz okupacyjnych. Już jednak art. 24 *Tymczasowych przepisów służbowych dla urzędników państwowych*³³ stanowił, że sędziowie wszystkich sądów stawali się po upływie trzech lat od daty objęcia stanowiska sędziego nieusuwalnymi, w tym sensie, iż nie mogli być złożeni z urzędu ani wydaleny ze służby inaczej, jak w drodze orzeczenia dyscyplinarnego lub wyroku sądowego.

Zgodnie z *Przepisami tymczasowymi o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim*, prezesów i sędziów sądów Królewsko-Polskich wszystkich instancji mianował na wniosek dyrektora Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu, Marszałek Koronny. Już jednak na początku 1918 r. nastąpiły w tym względzie zmiany, gdyż dekret Rady Regencyjnej *o tymczasowej organizacji władz naczelných w Królestwie Polskim* przekazał nominacje sędziów Radzie Regencyjnej, z wyjątkiem nominacji sędziów śledczych i sędziów pokoju, które zastrzeżono dla ministra sprawiedliwości³⁴. Taki sposób nominacji utrzymał się już bez zmian aż do odzyskania przez Polskę niepodległości.

³¹ Skasowano Sąd Pokoju w Cisowie w okręgu Sądu Okręgowego w Kaliszu, włączając jego terytorium do właściwości Sądu Pokoju w Turku; skasowano Sąd Pokoju w Nużewie w okręgu Sądu Okręgowego w Mławie, włączając jego terytorium do właściwości Sądu Pokoju w Ciechanowie. Połączono też Sąd Pokoju okręgu wiejskiego w Sieradzu z Sądem Pokoju okręgu miejskiego w Sieradzu w jeden Sąd Pokoju w Sieradzu, *Dekret Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w przedmiocie zmiany dyslokacji sądów* (Dziennik Praw Królestwa Polskiego z dnia 18 lutego 1918 r., Nr 3, poz. 5).

³² Art. 14 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* brzmiał: *sędziowie i urzędnicy wymiaru sprawiedliwości są urzędnikami Korony Polskiej*.

³³ *Reskrypt Rady Regencyjnej z dnia 11 czerwca 1918 r. oraz Tymczasowe przepisy służbowe dla urzędników państwowych i Tabela płac urzędników państwowych* (Dziennik Praw Królestwa Polskiego z dnia 20 czerwca 1918 r., Nr 6, poz. 13).

³⁴ Dziennik Praw Królestwa Polskiego z dnia 1 lutego 1918 r., Nr 1, poz. 1.

Kandydaci na stanowiska sędziowskie musieli spełniać określone warunki. Ogólna norma, zawarta w *Przepisach tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim*, mówiła o nieposzlakowanej opinii oraz obywatelstwie Królestwa Polskiego. Ten ostatni warunek został jednak, jak już wcześniej była o tym mowa, złagodzony poprzez dopuszczenie pod specjalnymi warunkami na stanowiska sędziowskie również obywatele innych państw. Kandydaci na prezesów i sędziów Sądu Najwyższego powinni byli wyróżniać się, poza wykształceniem prawniczym, również teoretyczną i praktyczną znajomością prawa. Wykształcenie prawnicze oraz odpowiednia praktyczna znajomość prawa była wymagana też od kandydatów na prezesów i sędziów sądów apelacyjnych oraz okręgowych, a także od kandydatów na sędziów śledczych i sędziów pokoju w tych sądach, przy których istniały urzędy hipoteczne. Sędziowie pokoju, którzy przed uruchomieniem sądownictwa Królewsko-Polskiego pełnili swoje czynności, mogli być pozostawieni na stanowiskach, nie posiadając wykształcenia prawniczego.

Sędziowie, obejmując swój urząd, byli zobowiązani złożyć uroczyste przyrzeczenie, później przysięgę. Początkowo sędziowie wszystkich sądów oraz ławnicy składali przed osobą ich mianującą lub prezesem właściwego sądu przyrzeczenie, które brzmiało: *Obejmując stanowisko Sędziego przyrzekam uroczyście: Ojczyźnie i Narodowi Polskiemu z całej duszy wiernie służyć, pożytek Państwa Polskiego i dobro publiczne, według najlepszego rozumienia, zawsze mieć przed oczyma, przepisów prawa ściśle przestrzegać, obowiązki urzędu swego spełniać gorliwie, sprawiedliwość bezstronnie według nakazów sumienia wymierzać*³⁵. Dyrektor Departamentu Sprawiedliwości Stanisław Bukowiecki oraz przewodniczący Komisji Przejściowej Tymczasowej Rady Stanu Józef Mikułowski-Pomorski w liście do biskupa sandomierskiego, datowanym na dzień 7 listopada 1917 r., tak uzasadniali fakt wprowadzenia przyrzeczenia, a nie przysięgi: „Formuła rzeczona nie jest przysięgą, która nie mogłaby być pozbawioną charakteru religijnego, lecz tylko przyrzeczeniem uroczystym, przyjęcie zaś tymczasowe przyrzeczenia zamiast przysięgi było wynikiem uwydatnionego nawet w tytule przepisów tymczasowego charakteru zarówno władzy prawodawczej jak wprowadzonego ustroju. Członkowie TRS sami nie składali przysięgi, lecz przyrzeczenie, uważali się przeto za uprawnionych do pociągania podwładnych sobie urzędników tylko do przyrzeczenia. [...] Wprowadzenie przysięgi natrafiało na inną zasadniczą trudność z tego powodu, że nie było w owej chwili w państwie polskim naczelnego organu, któremu przysięga byłaby składaną. Wymaganie przysięgi służbowej uniemożliwiłoby również cenny współdział w budowie sądownictwa polskiego Polaków z Galicji, dawnych sędziów austriackich, związanych już przysięgą na rzecz cesarza austriackiego”³⁶.

³⁵ Art. 14 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 1).

³⁶ AAN, TRS, sygn. 59, nr mikrofilmu 7568, s. 24-25.

Dopiero powołanie Rady Regencyjnej uznano za moment, w którym stan tymczasowości dobiegł kresu, co pozwoliło przystąpić do opracowywania roty przysięgi. Została ona przyjęta dekretem Rady Regencyjnej z dnia 20 lutego 1918 r., a jej treść brzmiała: *Przysięgam Panu Bogu Wszchemogącemu w Trójcy Świętej Jedynemu, Ojczyźnie i Narodowi Polskiemu na powierzonym mi urzędzie Sędziego przyczyniać się do ugruntowania wolności, niepodległości i potęgi mojej Ojczyzny, pożytek Państwa Polskiego i dobro publiczne mając zawsze przed oczyma; Radzie Regencyjnej, do czasu powołania Króla lub Regenta naczelną władzę Państwa Polskiego piastującej, wierności dochować; Narodowi Polskiemu z całej duszy wiernie służyć; obowiązki urzędu mego spełniać gorliwie; sprawiedliwość bezstronnie według sumienia i zgodnie z przepisami prawa wymierzać. Tak mi Panie Boże dopomóż i niewinna Syna Jego Męka.* Taką rotę przysięgi składały osoby należące do wyznań chrześcijańskich, natomiast osoby wyznania mojżeszowego lub mahometańskiego składały przysięgę według zmienionej nieco roty. Ustęp początkowy brzmiał wówczas: *Przysięgam Panu Bogu Wszchemogącemu z opuszczeniem wyrazów w Trójcy Świętej Jedynemu,* natomiast ustęp końcowy brzmiał: *Tak mi Panie Boże dopomóż z opuszczeniem wyrazów i niewinna Syna Jego Męka*³⁷.

Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim regulowały dość ogólnie sprawę związane z przygotowaniem do zawodu sędziego. Aplikantów powoływał dyrektor Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu (później minister sprawiedliwości) na wniosek prezesa właściwego sądu. Aplikantem mógł zostać tylko absolwent studiów prawniczych, a w sądzie, w którym go zatrudniano miał zdobyć praktyczną znajomość obowiązującego prawa, niezbędną dla objęcia w przyszłości stanowiska sędziego.

Zakres praw i obowiązków sędziów znalazł w przepisach prawnych szczegółowe unormowanie. Największy zakres obowiązków mieli prezesi sądów oraz przewodniczący wydziałów z racji pełnienia tych funkcji. Do prezesów sądów należało: dbanie o szybkie i zgodne z ustawami prowadzenie spraw w sądach, a także o równomierny i celowy podział pracy między sędziów oraz innych pracowników sądów; przestrzeganie jednolitości w prowadzeniu spraw tego samego rodzaju; sprawowanie nadzoru nad wszystkimi osobami urzędującymi lub zatrudnionymi w sądzie, w szczególności pilnowanie ścisłego wykonywania przez nich swoich obowiązków i badanie wnoszonych przeciwko tym osobom zażaleń. Prezesi sądów byli zobowiązani do podawania do wiadomości sędziom lub ewentualnie również innym pracownikom sądów, wszelkich zarządzeń władz wyższych, sędziowie musieli być ponadto informowani o rozstrzygnięciach sądów wyższych, stanowiących wskazówkę do orzekania

³⁷ Art. 2 Dekretu Rady Regencyjnej w przedmiocie przysięgi dla ministrów, urzędników, sędziów i adwokatów (Dziennik Praw Królestwa Polskiego z dnia 5 marca 1918 r., Nr 4, poz. 6).

w podobnych sprawach. Do obowiązków prezesów należało także zarządzanie sprawami dotyczącymi służby sędziów i innych pracowników sądu, zwierzchnie zarządzanie sprawami kasowymi, archiwalnymi, biurowością, korespondencją sądu w sprawach ogólnych, składanie sprawozdań z działalności sądu oraz nadzór nad lokalami i gmachami sądowymi. We wszystkich wymienionych sprawach prezesi sprawowali nadzór zarówno nad sądami, którym przewodniczyli, jak również nad sądami niższymi i urzędami pomocniczymi. W razie nieobecności prezesa jego obowiązki przejmował wiceprezes bądź starszy z wiceprezesów lub sędziów, sędziego pokoju – zastępował inny sędzia lub ławnik wyznaczony przez prezesa właściwego sądu okręgowego. W sądach, które posiadały wydziały, obowiązki prezesa sądu związane z kierownictwem spraw i nadzorem nad kancelarią sprawowali w swoich wydziałach ich przewodniczący.

Obowiązki wszystkich sędziów regulowały w sposób ogólny *Tymczasowe przepisy służbowe dla urzędników państwowych*³⁸. Nakładały one na sędziów obowiązek przestrzegania wszelkich ustaw i innych przepisów, zobowiązywały sędziów do bezstronności i bezinteresowności przy orzekaniu oraz podejmowaniu wszystkich innych czynności urzędowych, do zachowania tajemnicy służbowej oraz przestrzegania czasu urzędowania. Wymagano też od sędziów odpowiedniego przygotowania do prowadzenia spraw, a zwłaszcza do prowadzenia rozpraw.

Sędziom przysługiwało wynagrodzenie za pracę w postaci pensji i dodatków oraz prawo do zwrotu kosztów delegacji i kosztów przeprowadzki w razie przeniesienia na inne stanowisko. Wysokość płac podawana była w osobnych taryfach stosownie do określonych kategorii, wprowadzonych na podstawie *Przepisów tymczasowych o wynagrodzeniu urzędników wymiaru sprawiedliwości w Polsce*³⁹, im wyższa kategoria tym wyższa była pensja zasadnicza oraz dodatek. Wysokość pensji zależała też od wieku sędziego, gdyż starsi sędziowie otrzymywali wyższe uposażenie, natomiast wartość dodatku tzw. drożdżnianego uzależniano dodatkowo od stanu cywilnego sędziego i liczby posiadanych dzieci. Szczególne dodatki otrzymywali pierwszy prezes SN i prezesi sądów apelacyjnych oraz nieco niższy – prezesi sądów okręgowych (w Warszawie i Łodzi był to większy dodatek, a w pozostałych miastach niższy).

Osobne przepisy regulowały prawo sędziego do emerytury czy renty, a w razie jego śmierci – zabezpieczenie rent dla wdów i sierot⁴⁰. Wszyscy sędziowie mieli prawo do urlopu. Sędziom wszystkich stopni, z wyjątkiem sędziów śledczych i sędziów pokoju, przysługiwał urlop sześciotygodniowy.

³⁸ Reskrypt Rady Regencyjnej z dnia 11 czerwca 1918 r. oraz *Tymczasowe przepisy służbowe dla urzędników państwowych i Tabela płac urzędników państwowych* (Dziennik Praw Królestwa Polskiego z dnia 20 czerwca 1918 r., Nr 6, poz. 13).

³⁹ Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 3.

⁴⁰ Art. 32 *Tymczasowych przepisów służbowych dla urzędników państwowych* (Dziennik Praw Królestwa Polskiego z dnia 20 czerwca 1918 r., Nr 6, poz. 13).

Ograniczeniom podlegało wykonywanie przez sędziów (a także innych pracowników wymiaru sprawiedliwości) zajęć ubocznych. Istniał bezwzględny zakaz wykonywania jakichkolwiek czynności o charakterze stałym w towarzystwach akcyjnych, ubezpieczeniowych, instytucjach kredytowych i innych przedsiębiorstwach handlowych czy przemysłowych. Za zezwoleniem możliwe było zajmowanie w wymienionych wyżej instytucjach stanowisk nie wymagających stałego zajęcia, nauczanie w szkołach państwowych i prywatnych, udział w towarzystwach zarobkowych i gospodarczych itp. Zezwolenie na wykonywanie jakiegokolwiek zajęcia dodatkowego wydawało Ministerstwo Sprawiedliwości⁴¹.

Uregulowane zostało też postępowanie dyscyplinarne w stosunku do sędziów. I tak, sądem dyscyplinarnym dla sędziów Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych oraz dla prezesów i wiceprezesów sądów okręgowych był Sąd Najwyższy w składzie izb połączonych, natomiast dla wszystkich innych sędziów oraz dla aplikantów sądowych – właściwy sąd apelacyjny, orzekający w składzie 5 sędziów. Dochodzenie w sprawach dyscyplinarnych było prowadzone przez władzę nadzorczą obwinionego. W razie stwierdzenia przez tę władzę, że przewinienie służbowe popełnione przez sędziego kwalifikowało się do postępowania dyscyplinarnego (a nie tylko do traktowania porządkowego), przekazywała ona sprawę do właściwego sądu dyscyplinarnego z wnioskiem o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego. Postępowanie to było ustne i niejawne, oskarżał prokurator działający przy właściwym sądzie dyscyplinarnym, oskarżony miał prawo wybrać sobie obrońcę (adwokata lub urzędnika sądowego)⁴². Przewidziane kary to: grzywna, nagana, przeniesienie na inne miejsce służbowe oraz usunięcie ze służby. Jeszcze przed wydaniem orzeczenia, a nawet przed wdrożeniem postępowania dyscyplinarnego, władza nadzorczą, w razie ciężkich uchybień służbowych lub popełnienia przestępstwa, mogła zawiesić obwinionego w czynnościach urzędowych, co mogło być też połączone z częściowym lub całkowitym wstrzymaniem wypłaty poborów.

VIII. Sędziowie śledczy. Przy sądach okręgowych działali sędziowie śledczy, którzy w urzędowo wyznaczonych rewirach (a wyjątkowo także w innych) mieli za zadanie prowadzić czynności śledcze. Do ich obowiązków należały przede wszystkim oględziny miejsca popełnionego przestępstwa, przesłuchiwanie świadków zdarzenia i zbieranie dowodów rzeczowych. Po zakoń-

⁴¹ *Okólnik Ministra Sprawiedliwości w przedmiocie zajęć pobocznych urzędników wymiaru sprawiedliwości* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 25 lutego 1918 r., Nr 8, okólnik nr 74).

⁴² Postępowanie dyscyplinarne regulowały art. 28-31 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 1). Zob też *okólnik Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 września 1918 r. w przedmiocie postępowania porządkowego i dyscyplinarnego* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości 1918 r., Nr 12, okólnik nr 110).

czeniu śledztwa mieli obowiązek poinformować o tym oskarżonych, oskarżycieli prywatnych i powodów cywilnych.

Co miesiąc sporządzali sprawozdania o ruchu spraw w swych rewirach, które następnie przekazywali sądowi i prokuraturze, natomiast raz do roku przedstawiali Departamentowi Sprawiedliwości (później Ministerstwu Sprawiedliwości) szczegółowy wykaz załatwionych przez siebie śledztw, z uwzględnieniem między innymi rodzaju spraw i liczby pociągniętych do odpowiedzialności osób. W wyjątkowych sytuacjach sędziowie śledczy mogli zasilać skład orzekający we właściwym sądzie okręgowym, z wyłączeniem jednak spraw, w których uprzednio prowadzili śledztwo.

Sędziowie śledczy dysponowali swoją kancelarią, w której urzędowali wówczas, gdy nie znajdowali się w terenie na oględzinach miejsca przestępstwa. Koszty tych podróży były im zwracane wraz z przysługującymi dietami⁴³.

IX. Prokuratura. Prokuratura stanowiła, obok sądów, kolejny organ Królewsko-Polskiego wymiaru sprawiedliwości, powołanego do życia z dniem 1 września 1917 r. Prokuratorzy byli, w myśl *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim*, urzędnikami publicznymi, a ich głównym obowiązkiem było przestrzeganie zgodnego z prawem wymiaru sprawiedliwości⁴⁴.

Prokuratura charakteryzowała się budową hierarchiczną. Urzędy niższe były podporządkowane urzędowi wyższemu, zarówno jeśli chodzi o podjęte czynności prokuratorskie, jak i w zakresie zarządzeń organizacyjnych i administracyjnych wewnątrz prokuratury. Na czele prokuratury stał Prokurator Naczelny, którego funkcje, zgodnie z art. 9 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim*, pełnił dyrektor Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu, a po przekształceniu Departamentu w Ministerstwo – minister sprawiedliwości. Podlegali mu prokuratorzy wszystkich stopni, tj. prokuratorzy Sądu Najwyższego, apelacyjni i okręgowi, z tym że prokuratorzy SN i apelacyjni bezpośrednio, a okręgowi – poprzez prokuratorów apelacyjnych. Przy każdym sądzie była też odpowiednia liczba podprokuratorów, którzy wykonywali zadania nałożone na nich przez prokuratorów oraz zastępowali ich w miarę potrzeby.

Jeden z prokuratorów SN był „pierwszym prokuratorem”, czyli szefem prokuratury przy SN i zastępował ministra sprawiedliwości we wszystkich czynnościach, które wymagały stawiennictwa Prokuratora Naczelnego w SN.

⁴³ Regulacje dot. sędziów śledczych zawarte były przede wszystkim w *Przepisach tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 1) oraz w *Tymczasowej instrukcji ogólnej dla sądów Królestwa Polskiego* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 26 sierpnia 1917 r., Nr 2, Dział III, poz. 4).

⁴⁴ Stanowisko prokuratury regulowały przede wszystkim *Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 1) oraz *Instrukcja dla urzędów prokuratorskich* (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości 1918, Nr 9, poz. 21).

Prokuratorzy apelacyjni byli zwierzchnikami urzędu prokuratorskiego przy sądach apelacyjnych. Mieli kompetencje do udzielania podległym im prokuratorom okręgowym (a także organom policji) wyjaśnień i wskazówek co do jednolitego działania, a czynili to w formie okólników, przekazywanych nie tylko podległym prokuratorom, ale także ministrowi sprawiedliwości. Prokuratorzy apelacyjni składali ministrowi sprawiedliwości okresowe sprawozdania z funkcjonowania prokuratury w całym podległym im okręgu apelacyjnym oraz informowali go o sprawach szczególnej wagi czy o spornych kwestiach prawnych wynikłych z podejmowanych w tym okręgu czynności prokuratorskich.

Prokuratorzy okręgowi mogli wydawać okólniki skierowane do swoich podprokuratorów, lecz wcześniej mieli obowiązek zasięgnąć opinii właściwego prokuratora apelacyjnego. Mogli też udzielać wskazówek organom policji. Sprawozdania składali prokuratorowi apelacyjnemu, zawiadamiając go także o wszystkich kwestiach prawnych, wymagających wyjaśnień oraz o dostrzeżonych uchybieniach, których dopuścili się funkcjonariusze wymiaru sprawiedliwości⁴⁵. Wykonywane przez prokuratorów apelacyjnych i okręgowych – w swoich okręgach – czynności nadzoru służbowego, upoważniały ich także do wglądu we wszystkie czynności urzędowe podległego urzędu, do żądania wyjaśnień, usuwania usterek czy udzielania upomnień.

Początkowo prokuratorów wszystkich sądów oraz podprokuratorów sądu apelacyjnego powoływał Marszałek Koronny na wniosek dyrektora Departamentu Sprawiedliwości, natomiast podprokuratorów sądu okręgowego – dyrektor Departamentu Sprawiedliwości na wniosek prokuratorów właściwego sądu. Na mocy dekretu Rady Regencyjnej *o tymczasowej organizacji władz naczelných w Królestwie Polskim* z dnia 3 stycznia 1918 r., prokuratorów wszystkich sądów i podprokuratorów sądu apelacyjnego mianowała Rada Regencyjna, natomiast podprokuratorów sądu okręgowego – minister sprawiedliwości spośród osób przedstawionych przez prokuratora właściwego sądu⁴⁶.

Prokuratorzy i podprokuratorzy, obejmując swoje stanowiska składali nieco inne, niż sędziowie, przyrzeczenie, które brzmiało: *Obejmując stanowisko..., przyrzekam uroczyście: Ojczyźnie i Narodowi Polskiemu z całej duszy wiernie służyć, pożytek Państwa Polskiego i dobro publiczne, według najlepszego rozumienia, zawsze mieć przed oczyma, przepisów prawa ściśle przestrzegać, w stosunku do spraw sobie powierzonych tajemnicy urzędowej dochować, obowiązki urzędu swego spełniać gorliwie, polecenia przełożonych dokładnie wykonywać*⁴⁷.

⁴⁵ Zob. też S. Gołąb i I. Rosenblüth, *Ustrój sądów powszechnych*, Warszawa 1919, s. 49-51.

⁴⁶ Dziennik Praw Królestwa Polskiego z dnia 1 lutego 1918 r., Nr 1, poz. 1.

⁴⁷ Art. 14 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 1).

Kandydaci na stanowisko prokuratora SN, poza wykształceniem prawniczym, musieli wyróżniać się znajomością teoretyczną i praktyczną prawa, kandydaci na pozostałe stanowiska prokuratorskie i podprokuratorskie musieli mieć wykształcenie prawnicze oraz praktyczną znajomość obowiązującego prawa. Prokuratorzy byli, podobnie jak sędziowie, powoływani na czas nieokreślony, ale w każdym czasie mogli być odwołani przez władzę mianującą.

Dla prokuratorów Sądu Najwyższego oraz sądów apelacyjnych i okręgowych właściwym sądem dyscyplinarnym był Sąd Najwyższy w izbach połączonych, natomiast dla podprokuratorów – właściwy sąd apelacyjny w komplecie złożonym z pięciu sędziów. Tok postępowania dyscyplinarnego, jak również katalog kar dyscyplinarnych był analogiczny jak w przypadku sędziów.

X. Adwokatura. Przy sądach Królewsko-Polskich działała adwokatura. Jej ustrój i funkcjonowanie określały dotychczasowe przepisy obowiązujące na terenie Królestwa Polskiego, gdyż polskie regulacje dotyczące adwokatury pojawiły się dopiero po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, u schyłku 1918 r.⁴⁸ Wielu adwokatów objęło stanowiska sędziowskie w sądach Królewsko-Polskich, gdyż jak wiadomo polskich sędziów w Królestwie Polskim właściwie nie było. W dawnym zaborze rosyjskim Polacy nie mogli bowiem pełnić funkcji sędziowskich, rozwijać się mogła natomiast adwokatura. Ci spośród adwokatów, którzy zdecydowali się na służbę państwową i przejście do sądownictwa, mieli prawo do udzielenia substytucji innym urzędującym w Królestwie Polskim adwokatom dla dokończenia powierzonych im spraw, nawet jeżeli wcześniejsze umowy z klientem takiej możliwości nie dawały⁴⁹.

XI. Sądowe urzędy pomocnicze. *Przepisy tymczasowe o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* powoływały do życia sądowe urzędy pomocnicze, do których zaliczały: aplikantów sądowych (była o nich mowa w części poświęconej sędziom), sekretarzy sądowych, kancelistów, komorników, woźnych sądowych i tzw. służbę niższą. Przy urzędach prokuratorskich działali poza tym osobni sekretarze.

Sekretarze zajmowali się zarządzaniem kancelarii sądowej, występującej we wszystkich sądach, a czasem nawet w poszczególnych wydziałach sądów. Byli odpowiedzialni za należyte prowadzenie biurowości, za ścisłe i szybkie wykonywanie rozporządzeń sądów i sędziów oraz za całość oddanych im akt, ksiąg i pism. Do pomocy mieli kancelistów, a w większych sądach również – podsekretarzy. Wszyscy urzędnicy kancelarii mieli obowiązek stosowania się do zarządzeń sekretarza, a także do wzajemnej pomocy i w razie potrzeby

⁴⁸ *Dekret Naczelnika Państwa w przedmiocie statutu tymczasowego Palestry Państwa Polskiego* z dnia 24 grudnia 1918 r. (Dziennik Praw Państwa Polskiego 1918 r., Nr 22, poz. 75).

⁴⁹ Art. 12 *Przepisów tymczasowych o urządzeniu sądownictwa w Królestwie Polskim* (Dz. Urz. Dep. Spr. TRS z dnia 19 sierpnia 1917 r., Nr 1, Dział I, poz. 1).

– zastępowania się w czynnościach kancelaryjnych. Sekretarzy sądów wyższych mianował dyrektor Departamentu Sprawiedliwości (a później – minister sprawiedliwości) na wniosek prezesa lub prokuratora właściwego sądu, natomiast podsekretarzy i kancelistów tychże sądów – prezes właściwego sądu (w Sądzie Najwyższym – pierwszy prezes). Sekretarzy, podsekretarzy i kancelistów sądów pokoju mianował prezes właściwego sądu okręgowego.

Komornicy, będący urzędnikami wymiaru sprawiedliwości, byli mianowani przez dyrektora Departamentu Sprawiedliwości (później przez ministra sprawiedliwości), na wniosek prezesa lub prokuratora sądu, przy którym komornik miał działać. Urzędowali przy sądach okręgowych, ale mieli za zadanie wykonywać wyroki sądów wszystkich instancji. Od kandydatów na te stanowiska wymagano spełnienia określonych warunków: ukończenia 25 lat, posiadania obywatelstwa Królestwa Polskiego, wykształcenia na poziomie minimum czterech klas szkoły średniej, odpowiedniej praktyki, zdania egzaminu na komornika, a także cechowania się nieskazitelnym charakterem. Swoją pracę mogli objąć dopiero po złożeniu kaucji, której wysokość oznaczał minister sprawiedliwości⁵⁰.

Woźni sądowi urzędowali przy wszystkich sądach, mianowani byli przez prezesa tego sądu w którym pracowali, z wyjątkiem woźnych sądów pokoju, których mianował prezes właściwego sądu okręgowego. Ich najważniejszym zadaniem było doręczanie wezwań i zawiadomień oraz utrzymywanie porządku na posiedzeniach sądowych⁵¹.

* * *

W okupowanym Królestwie Polskim, najwcześniej na ziemiach polskich, sądownictwo znalazło się w rękach polskich organów, które już nieprzerwanie aż do odzyskania przez Polskę niepodległości, sprawowały nad nim zarząd. Odzyskanie niepodległości przez Polskę stanowiło zarazem kres istnienia sądów Królewsko-Polskich, jako tych, które nie działały jeszcze w imieniu państwa polskiego, lecz w imieniu – faktycznie nie istniejącej – Korony Polskiej, za zgodą rządów okupacyjnych. Był to jednocześnie początek funkcjonowania tej samej struktury sądowej, ale już w imieniu Republiki Polskiej. Dawne sądy Królewsko-Polskie przekształciły się bowiem w sądy polskie, których obszar działania zamykał się początkowo w granicach dawnego Królestwa Polskiego, a później objął też tzw. Ziemie Wschodnie.

⁵⁰ Najważniejsze uregulowania dotyczące komorników zawierał *dekret Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w przedmiocie przepisów dla komorników* (Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1918 r., Nr 5, poz. 10).

⁵¹ Najważniejsze uregulowania dotyczące woźnych sądowych zawierał *dekret Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego w przedmiocie przepisów dla woźnych* (Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1918 r., Nr 4, poz. 7).

Zakres oddziaływania sądownictwa Królewsko-Polskiego był jednak znacznie większy. Choć bowiem w pozostałych byłych zaborach obowiązywały inne pozaborcze regulacje ustrojowe dotyczące sądownictwa, to pewne ogólne zasady czy rozwiązania organizacyjne, mające swój początek w strukturze Królewsko-Polskiego wymiaru sprawiedliwości, rozciągnięto na cały obszar państwa. Ostateczny kres obowiązywania rozwiązań przyjętych w 1917 r. nastąpił dopiero z chwilą wejścia w życie jednolitego dla całego państwa *Prawa o ustroju sądów powszechnych*, tj. w dniu 1 stycznia 1929 r.

Warto na koniec podkreślić, że w niepodległej Polsce doceniono wysiłek tych wszystkich ludzi, którzy zabiegali o utworzenie sądownictwa polskiego w okupowanym Królestwie Polskim, a także tych którzy podjęli w nim niepewną przecież pracę, rezygnując z dotychczasowych zajęć. Świadczyły o tym liczne wypowiedzi zwłaszcza osób ze świata prawniczego, a także organizowane uroczyste obchody rocznic otwarcia sądów Królewsko-Polskich. Na początku 1923 r. ówczesny minister sprawiedliwości Wacław Makowski ustanowił nawet odznakę pamiątkową pięciolecia sądownictwa (1917-1922), do której noszenia mieli prawo sędziowie, prokuratorzy oraz urzędnicy Departamentu Sprawiedliwości, którzy w dniu 1 września 1917 r. byli na służbie w sądownictwie Królewsko-Polskim i później na niej pozostali przynajmniej przez rok⁵².

**Skład osobowy sądów Królewsko Polskich w dniu ich otwarcia
(stan na 1 września 1917 roku)**

Sąd Najwyższy w Warszawie	Sądy apelacyjne	Sądy okręgowe	Sądy pokoju działające w powiatach
<p>pierwszy prezes: Stanisław Szrednicki</p> <p>sędziowie: Jan Jakub Litauer Antoni Żydok</p> <p>sekretarz: Leon Babiński</p>	<p>Sąd Apelacyjny w Lublinie</p> <p>prezes: Józef Higersberger</p> <p>wiceprezes: Ignacy Steliński</p> <p>sędziowie: 8</p> <p>prokurator: Feliks Bruśnicki</p> <p>podprokuratorzy: 2</p> <p>sekretarze: 2 sekretarz urzędu prokuratorowskiego: 1</p>	<p>Sąd Okręgowy w Kielcach</p> <p>prezes: Zygmunt Nowicki wiceprezes: Mieczysław Kaczanowicz</p> <p>sędziowie: 8 sędziowie śledczy: 6 prokurator: Zygmunt Ślaski podprokuratorzy: 6 sekretarz: 1 sekretarz urzędu prokuratorowskiego: 1 pisarze hipoteczni: 6</p>	<p>jędrzejewskim kieleckim miechowskim olkuskim pińczowskim stopnickim włoszczowskim</p>

⁵² Okólnik Ministra Sprawiedliwości w przedmiocie ustanowienia odznaki pamiątkowej pięciolecia polskiego sądownictwa państwowego, *Wznowienie sądownictwa państwowego polskiego (pięciolecie 1917-1922)*, Warszawa 1923, s. 76.

		<p>Sąd Okręgowy w Lublinie prezes: Wacław Salkowski wiceprezes: Zygmunt Seyda sędziowie: 10 sędziowie śledczy: 8 prokurator: Antoni Żychliński podprokuratorzy: 4 sekretarz: 1 sekretarz urzędu prokuratorskiego: 1 pisarze hipoteczni: 1 kasjer: 1</p>	biłgorajskim chełmskim hrubieszowskim janowskim krasnostawskim lubartowskim lubelskim puławskim tomaszowskim zamojskim
		<p>Sąd Okręgowy w Piotrkowie prezes: Leonard Cybulski sędziowie: 7 sędziowie śledczy: 2 prokurator: Kazimierz Rudnicki podprokuratorzy: 3 sekretarz: 3 pisarze hipoteczni: 2 kasjer: 1 komornik: 1</p>	części będzińskiego części częstochowskiego części łaskiego części wieluńskiego (znajdującej się wówczas pod okupacją austro- węgierską) piotrkowskim radomskowskim
		<p>Sąd Okręgowy w Radomiu prezes: Maciej Glogier wiceprezes: Marcin Kaliszczak sędziowie: 8 sędziowie śledczy: 7 prokurator: Zygmunt Hübner podprokuratorzy: 5 sekretarz: 1 sekretarz urzędu prokuratorskiego: 1 pisarze hipoteczni: 1 kasjer: 1</p>	iżeckim koneckim kozienickim opatowskim opoczyńskim radomskim sandomierskim
	<p>Sąd Apelacyjny w Warszawie prezes: Stanisław Staniszewski wiceprezesi: Leon Papiński Leon Supiński sędziowie: 6 prokurator: Bronisław Sobolewski podprokuratorzy: 2 sekretarze: 3 kasjer: 1 sekretarz urzędu prokuratorskiego: 1</p>	<p>Sąd Okręgowy w Częstochowie prezes: Mieczysław Kokowski sędziowie: 2 sędziowie śledczy: 2 prokurator: Antoni Goldman- -Paprocki podprokuratorzy: 2 sekretarz: 1 sekretarz urzędu prokuratorskiego: 1 pisarze hipoteczni: 1 komornicy: 2</p>	części częstochowskiego części wieluńskiego (znajdującej się pod okupacją niemiecką)
		<p>Sąd Okręgowy w Kaliszu prezes: Wincenty Młynarski sędziowie: 3 sędziowie śledczy: 4 prokurator: Stanisław Skrudziński podprokuratorzy: 3 pisarze hipoteczni: 1 komornik: 1</p>	kaliskim kolskim konińskim sieradzkim słupeckim tureckim

		<p>Sąd Okręgowy w Łomży prezes: Tomasz Filochowski sędziowie: 3 sędziowie śledczy: 4 prokurator: Bolesław Urbanowicz podprokuratorzy: 3 sekretarz: 1 sekretarz urzędu prokuratorskiego: 1 pisarze hipoteczni: 2</p>	kolneńskim łomżyńskim mazowieckim ostrołęckim ostrowskim szczuczyńskim
		<p>Sąd Okręgowy w Łowiczu prezes: Franciszek Głowacki sędziowie: 3 sędziowie śledczy: 2 prokurator: Janusz Smogorzewski podprokuratorzy: 2 sekretarz: 1 sekretarz urzędu prokuratorskiego: 1 pisarze hipoteczni: 2 kasjer: 1 komornicy: 2</p>	łowickim rawskim skierniewickim sochaczewskim
		<p>Sąd Okręgowy w Łodzi prezes: Kazimierz Rossman wiceprezes: Adolf Kon sędziowie: 8 sędziowie śledczy: 6 prokurator: Tomasz Stożkowski podprokuratorzy: 4 sekretarze: 2 sekretarz urzędu prokuratorskiego: 1 kasjer: 1 aplikanci: 3</p>	brzezińskim łęczyckim łódzkim części powiatu łaskiego (znajdującej się pod okupacją niemiecką)
		<p>Sąd Okręgowy w Mławie prezes: Stanisław Sulej sędziowie: 3 sędziowie śledczy: 2 prokurator: Czesław Żyliński podprokuratorzy: 2 sekretarz urzędu prokuratorskiego: 1 pisarze hipoteczni: 1</p>	ciechanowskim makowskim mławskim przasnyskim pułtuskim
		<p>Sąd Okręgowy w Płocku prezes: Jan Święcicki sędziowie: 3 sędziowie śledczy: 3 prokurator: Antoni Goszczyński podprokuratorzy: 3 sekretarz: 1 sekretarz urzędu prokuratorskiego: 1 pisarze hipoteczni: 1 komornik: 1</p>	lipnowskim płockim płońskim rypińskim sierpeckim

		<p>Sąd Okręgowy w Siedlcach prezes: Karol Kozłowski sędziowie: 4 sędziowie śledczy: 3 prokurator: Marian Terpiłowski podprokuratorzy: 3 sekretarz: 2 sekretarz urzędu prokuratorskiego: 1 pisarze hipoteczni: 1</p>	<p>garwolińskim łukowskim siedleckim sokołowskim węgrowskim</p>
		<p>Sąd Okręgowy w Sosnowcu prezes: Stanisław Jasiński sędziowie: 3 sędziowie śledczy: 1 prokurator: Emil Mecnarowski podprokuratorzy: 1 sekretarz: 1 pisarze hipoteczni: 2 kasjer: 1 komornik: 3</p>	<p>części powiatu będzińskiego (znajdującej się pod okupacją niemiecką)</p>
		<p>Sąd Okręgowy w Warszawie prezes: Leon Błaszowski wiceprezisi: Józef Laszkiewicz Jan Nieznański sędziowie: 12 sędziowie śledczy: 9 prokurator: Jerzy Skokowski podprokuratorzy: 9 sekretarze: 7 sekretarz urzędu prokuratorskiego: 1 pisarze hipoteczni: 2 kasjer: 1</p>	<p>błońskim grójeckim mińsko-mazowieckim radzyńskim warszawskim</p>
		<p>Sąd Okręgowy we Włocławku prezes: Władysław Nowca sędziowie: 2 sędziowie śledczy: 2 prokurator: Roman Jelnicki podprokuratorzy: 1 sekretarz: 1 sekretarz urzędu prokuratorskiego: 1 pisarze hipoteczni: 2</p>	<p>gostyńskim kutnowskim nieszawskim włocławskim</p>

Źródło: *Wznowienie sądownictwa państwowego polskiego (Pięćciolecie 1917-1922)*, Warszawa 1923, s. 32-46; Dziennik Urzędowy Departamentu Sprawiedliwości Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego, 1917 r. Nr 4, Dział III, Ruch służbowy, s. 224-233.

POLAND'S KING'S COURTS (1917-1918)

S u m m a r y

On 1 September 1917 Poland's King's Courts became functional at the territory of the Kingdom of Poland, then still under German and Austro-Hungarian rule. This fact meant that as of that date, the administration of justice had passed, even if not yet completely, to Polish authorities. At the same time, the Department of Justice at the Temporary Council of State set on preparing the legal and actual foundations for the functioning of king's courts in Poland.

At that time Poland's judiciary system comprised four categories of courts: the Supreme Court in Warszawa, two courts of appeal: one in Warszawa and one in Lublin, 15 district courts and 437 JP courts. There were either two or three levels in the hierarchy of courts: for petty crimes and minor offences the JP court had the function of a court of first instance and the district court was a court of second instance, while in more serious cases the three instance courts were the district court, the court of appeal and the Supreme Court.

The structure of the system of prosecution was also hierarchical and was headed by the Head Prosecutor, while the organisation of advocates continued to be structured according to the old rules.

The main accomplishments of the creators of Poland's King's courts was the introduction of Polish terminology to courts and ascertaining the Polish language the role of the official language of court proceedings in the territory of the Kingdom of Poland. Further, and more importantly, a new system of appointing judges, prosecutors and other court officials was implemented and Polish administration of the judiciary (performed first by the Department of Justice, and later by the Ministry of Justice) was established. The formal supervision of the functioning of courts was still, however, in the hands of the occupants.

Poland's King's Courts functioned until Poland regained independence in 1918, when in an almost unchanged form they were transformed into Polish courts operating in the territory of the former Kingdom of Poland, and later, also on the so-called Eastern Lands.

LES « TRIBUNAUX ROYAUX-POLONAIS » (1917–1918)

R é s u m é

En novembre du 1916 sur le territoire de l'Empire Russe occupé par l'armée allemande et celle de l'Autriche-Hongrie, les autorités occupantes ont décidés de restaurer le Royaume de Pologne avec son propre gouvernement qui était le Conseil Temporaire d'Etat (*Tymczasowa Rada Stanu*). A partir du 1er septembre 1917 ont y été créés les tribunaux appelés « royaux-polonais ». Cela était la conséquence du fait que sur ce territoire l'administration de la justice a été confiée aux organes polonais. Ce n'était que le Département de la Justice du Conseil Temporaire d'Etat qui a été chargé de préparer les bases juridique, personnelle et matérielle pour son fonctionnement.

Les Tribunaux Royaux-Polonais était composés de quatre catégories des cours, à savoir : la Cour Suprême à Varsovie, deux cours d'appel à Varsovie et à Lublin, 15 cours d'arrondissement (*sąd okręgowy*) et 437 cours de paix. Dans les petites affaires le procès se déroulait soit en deux instances, c'est-à-dire devant la cour de paix en première et devant la Cour d'arrondissement en seconde instance. Dans les affaires plus graves, en première instance agissait la Cour d'arrondissement et puis en seconde instance l'affaire passait à la cour d'appel et finalement à la Cour Suprême en troisième instance. Paralelement, on a crée l'office du procureur général et ses substitus affiliés auprès des cours pour représenter de l'Etat près de la magistrature. Il y avait aussi le barreau organisé à la base des lois en vigueur.

Les organisateurs des Tribunaux Royaux-Polonais ont réussissaient aboutir leur objectif principal qui était la polonisation de l'administration de la justice sur le territoire du Royaume de Pologne. Les tribunaux royaux-polonais existaient jusqu'à la restauration de la Pologne indépendante en novembre 1918. A ce temps-là ils ont été transformé dans les organes de la République de Pologne dont la juridiction a été elargie aussi sur le territoire des ci-nommés « Terres Orientales » de l'Etat.

